

Prof. dr hab. Marek Barański
Instytut Nauk Politycznych i Dziennikarstwa
Uniwersytetu Śląskiego

Sosnowiec, dn. 10.11.2016 r.

Recenzja

dorobku naukowo-badawczego, dydaktycznego
i popularyzatorskiego oraz współpracy międzynarodowej
dra Arkadiusza Ptaka ubiegającego się o nadanie stopnia doktora
habilitowanego w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie nauki o polityce

1. Sylwetka habilitanta

Dr Arkadiusz Ptak jest absolwentem politologii, specjalność administracja samorządowa w Instytucie Nauk Politycznych i Dziennikarstwa Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu, które ukończył w 1999 roku. Po studiach podjął pracę w administracji samorządowej dalej prowadząc badania naukowe, które zaowocowały napisaniem rozprawy doktorskiej pt: *Rozwój samorządu terytorialnego w Polsce w świetle rozwiązań europejskich*, którą obronił 25 kwietnia 2005 roku w Instytucie Nauk Politycznych i Dziennikarstwa UAM, uzyskując stopień naukowy doktora nauk humanistycznych w zakresie nauk o polityce.

Dr A. Ptak w latach 2007 – 2012 był zatrudniony początkowo na etacie starszego wykładowcy a następnie adiunkta w Zakładzie Zasobów Poznawczych Człowieka na Wydziale Pedagogiczno-Artystycznym UAM w Kaliszu. Następnie w latach 2013-2015 pracował na stanowisku adiunkta oraz na umowę o dzieło w Katedrze Administracji, Bezpieczeństwa i Porządku Publicznego w Zamiejscowym wydziale Administracji Uniwersytetu Szczecińskiego .

2. Ocena osiągnięć naukowych będących podstawą wniosku o nadanie stopnia doktora habilitowanego

Podstawowym osiągnięciem naukowym określonym w art. 16 ust.2 Ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki wskazanym przez dra A. Ptaka jest cykl publikacji zatytułowany *Rola sołectw w lokalnym systemie władzy w Polsce na początku XXI wieku*, na który składają się monografia pt: *Sołectwa w lokalnym systemie władzy*, Warszawa 2016, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, s. 261 oraz cztery następujące artykuły naukowe: 1) *Lokalna społeczność w procesie tworzenia funduszu sołectkiego*, „Studia Regionalne i Lokalne” 1/2015, s. 138-153; 2) *Sołtys na lokalnej scenie politycznej*, w: *Jednostki pomocnicze gmin w polskim systemie samorządowym*, red. A. Jarosz, B. Springer, Zielona Góra 2014, s. 79-88; 3) *Jednostki pomocnicze gmin w strukturze władzy lokalnej w Polsce*, Zeszyty

Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego Nr 816, „Studia Administracyjne” 5/2013, s. 63-78; 4) *Wybory sołtysów i rad sołeckich. W poszukiwaniu prawideł rywalizacji wyborczej w organach pomocniczych samorządów gmin wiejskich w Polsce*, „Studia Regionalne i Lokalne” 3/2012, s. 107-122.

Podstawowym obszarem zainteresowań badawczych dr A. Ptaka jest władza lokalna w samorządzie terytorialnym ze szczególnym uwzględnieniem jednostek pomocniczych gmin wiejskich – sołectw.

Cel badań został skierowany na poznanie i wyjaśnienie roli oraz znaczenia sołectw w lokalnym systemie władzy, koncentrował się na trzech obszarach: zebraniu wiejskim realizującym ideę demokracji bezpośredniej, sołectwie jako mikrosystemie politycznym z rywalizacją wyborczą o funkcję sołtysa oraz relacje między organami sołectwa oraz sołtysem a wójtem.

Problem badawczy został sformułowany w postaci 9 pytań, które stanowiły podstawę sformułowania tez i hipotez. Teza główna zakładała, że czynniki wpływające na charakter wymiany i interakcji w ramach lokalnego systemu władzy determinują sposób funkcjonowania sołtysów w ramach tegoż systemu. Pierwsza hipoteza ogólna zakładała, że poziom religijności i kapitał społeczny mieszkańców oraz konkurencyjność wyborów wraz z aktywnością sołtysów są czynnikami warunkującymi frekwencję zebrań wiejskich, podczas których wybierani są sołtysi i rady sołeckie. Pierwsza hipoteza szczegółowa zakłada zależność liniową pomiędzy wzrostem wskaźnika praktyk religijnych oraz wzrostem aktywności i zainteresowaniem zebraniami wiejskimi, druga hipoteza zakładała, że mniejszemu sołectwu, w którym zaufanie społeczne połączone jest z bezpośrednimi więzami między mieszkańcami, towarzyszy wyższa frekwencja wyborcza na zebraniu wiejskim, w trakcie którego dokonuje się wyboru sołtysa i rady sołeckiej. Trzecia hipoteza szczegółowa wiąże dramaturgię konkurencyjnych wyborów sołtysów, zwłaszcza gdy dochodzi do przerwania reelekcji z większą frekwencją na zebraniu wiejskim. Czwarta hipoteza wiąże wzrost aktywności sołtysa w mobilizowaniu swoich zwolenników do udziału w zebraniu ze wzrostem frekwencji na zebraniu wyborczym. Druga hipoteza ogólna przewiduje wpływ poziomu kapitału społecznego (zasobu biograficznego) jednostek na poziom angażowania się w działalność lokalnej wspólnoty, w rywalizacji o funkcję sołtysa, uczestniczenie w rywalizacji wyborczej na wyższych szczeblach władzy lub w inne formy aktywności społecznej.

Monografia stanowiąca podstawowy element dorobku habilitacyjnego pt: *Sołectwa w lokalnym systemie władzy*, składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów, zakończenia, bibliografii, spisu tabel i rycin oraz aneksów.

Rozdział pierwszy omawia teoretyczne i metodologiczne podstawy badań lokalnych systemów władzy. Autor wymienia zastosowane koncepcje teoretyczne: wymiany społecznej P.M. Blaua, klientelizmu i politycznego patronażu za J. Tarkowskim, kapitału społecznego wg P. Bourdieu i R. Putnama oraz teorię racjonalnego wyboru J. Wiklina i M. Olsona. Szkoda, że Autor nie

sięgnął do teorii systemów oraz metody systemowej stosowanych do analizy zjawisk politycznych od lat 60. w Polsce zastosowanej m.in. przez K. Ostrowskiego w pracy *Rola związków zawodowych w polskim systemie politycznym*. Sołectwo jako mikrosystem system władzy jest podsystemem/systemem władzy gminnej wchodzącym w relacje z innymi sołectwami danej gminy i jak dalej stwierdza Autor, zjawiska w nim zachodzące są determinowane czynnikami endo - i egzogennymi. Metody badawcze zastosowane przez Habilitanta: metoda historyczna, analiza instytucjonalno-prawna, metody jakościowe przy wykorzystaniu socjologicznych metod empirycznych, wtórna analiza danych statystycznych, analiza aktów prawa państwowego i miejscowego, komparatystyka, złożyły się na pracę o charakterze interdyscyplinarnym.

Zastosowane teorie, narzędzia i metody badawcze empiryczne a zwłaszcza przeprowadzone badania ankietowe za pomocą rozmów telefonicznych oraz rozmów bezpośrednich i ich opracowanie m.in. przy zastosowaniu testu chi kwadrat Pearsona oraz związku Pearsona zwiększyły ilość materiału empirycznego, który został wykorzystany do weryfikacji hipotez badawczych i podsumowania wyników badań.

Rozdział drugi jest poświęcony działalności sołectw i sołtysów w Polsce. Autor przedstawia zarys tradycji samorządu wiejskiego z uwzględnieniem instytucji sołectwa i sołtysa od średniowiecza, przez traktaty rozbiorowe, okres rozbiorów, Drugiej Rzeczypospolitej, po II wojnie światowej, okres PRL, aż ustroju sołectwa w zdecentralizowanym modelu samorządu terytorialnego po jego reaktywacji w 1990 roku.

Pierwszy obszar badań stanowiący zawartość trzeciego rozdziału monografii dotyczył zebrania wiejskiego jako instytucji demokracji bezpośredniej. Analiza zebranych mieszkańców wskazywała na dominację kompetencji opiniotwórczych, wyboru kandydata na radnego gminy i co stanowi zaskoczenie – formę spędzania czasu wolnego oraz wypracowanie stanowiska sołectwa w sprawie wyrażenia sprzeciwu wobec spraw, które są sprzeczne z interesem sołectwa np. „trudnych” inwestycji, choć leżą one w interesie ogółu/gminy, np.: oczyszczalni ścieków, utylizacji odpadów itp.

Zebranie wiejskie jest miejscem skutecznego artykułowania potrzeb i problemów np. najważniejszych problemów wsi, infrastruktury drogowej, kanalizacji, nieopłacalnością rolnictwa, bezrobociem. Aktywność mieszkańców wsi zwiększyła się po uruchomieniu funduszu sołeckiego, jednak wyborowi sołtysa i rady sołeckiej towarzyszy frekwencja niższa niż do rady gminy. Przyczyn niskiej frekwencji na zebraniach wyborczych, Autor dostrzega w długich posiedzeniach w odróżnieniu do wyborów wójta i rady gminy, które zajmują wyborcom małą chwilę w ciągu całego dnia wyborczego. Gdy wybory sołtysa odbywają się w drodze powszechnej elekcji rośnie frekwencja ale spada zainteresowanie wyborcami wśród samych kandydatów nie licząc straty z rezygnacji z zalet debaty w trakcie zebrania wyborczego.

Frekwencja w zebraniach wiejskich spada wraz ze wzrostem wielkości sołectwa, rośnie w sytuacji zwiększenia się konkurencyjność wyborów sołtysa. Na obniżenie frekwencji wpływa zamożność i spójność społeczności lokalnej, warunki mieszkaniowe, urbanizacja wsi oraz utrata rolniczego charakteru sołectwa.

Rozdział czwarty dotyczy rywalizacji wyborczej w sołectwach. Badania potwierdzają umiarkowane zainteresowanie walką o stanowisko sołtysa. W połowie sołectw występował tylko jeden kandydat co niewątpliwie rzutuje poza nielicznymi przypadkami na pasywny charakter kampanii wyborczej.

Podstawy rywalizacji o stanowiska w sołectwie mają lokalny charakter dotyczą zasad ordynacji wyborczej w tym długości kadencji sołtysa i rady sołectkiej, formy zgłaszania kandydatów, wyznaczania dnia wyborów sołtysa i rady sołectkiej, czasu trwania głosowania, liczebności rady sołectkiej, ważności głosów, sposobu prowadzenia kampanii wyborczej, trybu ogłoszenia zebrania wiejskiego wyborczego, trybu powołania gminnej i/lub sołectkiej komisji wyborczej. Pierwszym poddanym analizie aspektowi rywalizacji wyborczej była liczba kandydatów na sołtysa. W ponad połowie sołectw wybory nie były konkurencyjne, gdyż zgłoszono tylko jednego kandydata; w województwie lubelskim wskaźnik konkurencyjności był wyższy niż w Wielkopolsce. Z badań wynika, że przeważają gminy z niekonkurencyjnymi wyborami sołtysa. Wśród źródeł sukcesu wyborczego Autor wymienia: zbyt długi okres pełnienia funkcji sołtysa, negatywna ocena pracy sołtysa, potrzeba zmiany sołtysa z powodu słabej aktywności. Ocena kampanii wyborczej sołtysów jest słaba o czym świadczy fakt, iż tylko co 7 kandydat przedstawiał program wyborczy podczas zebrania wiejskiego. Tylko sporadycznie wybory sołtysa są porównywalne do kampanii wyborczych na wyższym szczeblu.

W badaniach sołectw, średnia frekwencja na zebraniach wyborczych sołtysa i rady sołectkiej wyniosła 15,45. W Lubelskim – 14,8%, w wielkopolskim – 16,76%. Uczestnictwo mieszkańców w wyborach sołectkich, w tym zainteresowanie kandydowaniem jest na niższym poziomie niż w innych elekcjach demokracji przedstawicielskiej. W wyborach sołectkich biorą udział mieszkańcy zainteresowani sprawami wspólnoty, przywiązani do miejsca zamieszkania i zainteresowani własnym sołectwem i gminą. Natomiast do czynników wpływających na frekwencję należą: wielkość sołectwa (im mniejsze sołectwo-większa frekwencja), zamożność gminy, konkurencyjność wyborów, zdolności mobilizacyjne sołtysa bądź kandydata na sołtysa.

Ostatni rozdział monografii jest poświęcony pozycji prawnej sołtysa w lokalnym systemie władzy, cechom socjo-demograficznym sołtysów, ich kapitałowi społecznemu oraz relacjom między podmiotami polityki na szczeblu sołectwa i gminą, pomiędzy sołtysem i wójtem.

Pozycja prawna sołtysa, jego kompetencje określone są w prawie lokalnym- statutach sołectw uchwalanych przez rady gmin i obejmują trzy podstawowe obszary: 1) sołtys jako organ wykonawczy sołectwa, 2) pozycja i

rola sołtysa w relacjach z władzami gminy, 3) sołtys jako lidera lokalnej społeczności sołectwa. Według dra A. Ptaka kluczową rolę w sprawie pozycji sołtysa w lokalnym systemie władzy odgrywa możliwość kształtowania opinii o wójcie wśród mieszkańców oraz znajomość problemów lokalnych sołectwa.

Charakterystyka socjodemograficzna badanych sołtysów pozwoliła stworzyć wieloczynnikowy demograficzno-osobowościowy portret sołtysa. Staż na stanowisku sołtysa wynosi 9 lat i jest o 3 lata krótszy od poprzedników. Najlicniejszą grupę sołtysów stanowią pięćdziesięciolatkowie, podobni w tym względzie do osób pełniących funkcje na wyższych szczeblach władzy-radnych gmin oraz wójtów. Wśród sołtysów dominują osoby z wykształceniem średnim. Przeważają zdecydowanie mężczyźni choć wśród sołtysów odsetek kobiet wynosi 20% i jest dwa razy wyższy w stosunku do proporcji płci w populacji wójtów. Ponad połowa kandydatów na sołtysów to osoby urodzone w sołectwie. Zasiadanie kandydata na sołtysa pochodzącego spoza sołectwa średni wynosi 24 lata przy bardzo dużym odchyleniu standardowym. Głównym źródłem utrzymania sołtysa jest gospodarstwo role, na drugim miejscu emerytura lub renta. Sołtysów charakteryzuje wyższy poziom kapitału społecznego wyniesiony najczęściej z domu w stosunku do ogółu mieszkańców wsi, który wpływa na większą częstotliwość angażowania się w działalność lokalnej wspólnoty m.in. w staraniach o funkcję sołtysa, uczestniczenia w rywalizacji wyborczej na wyższych szczeblach władzy lub w innych formach aktywności społecznej. Sołtysi częściej niż inni mieszkańcy wsi są członkami trzeciego sektora oraz organów władzy lokalnej.

W relacjach między liderami sołectwa i gminy, wójtowie przywiązują dużą wagę do wyborów sołtysa, podejmując działania związane z poparciem kandydata na powyższe stanowisko, co niewątpliwie wpływa z kolei na udział sołtysów w wyborach do rady gminy. Badania wskazują, na wysoką skuteczność wyborczą sołtysów, gdzie spośród 15% sołtysów aż 75% zdobywa miejsce w radzie gminy. W tej grupie radnych-sołtysów przeważają przedstawiciele gmin rolniczych i wielofunkcyjnych w stosunku do sołtysów z gmin zurbanizowanych. Wśród czynników utrudniających sukces wyborczy sołtysa-radnego znajdują się: pochodzenie z dużej gminy oraz obowiązujący do 2014 roku proporcjonalny system wyborczy w gminach do 20 tys. mieszkańców.

W relacjach między wójtem i sołtysem pomimo zróżnicowanej pozycji politycznej zachodzi do wzajemnego wsparcia o cechach klientelistycznych. Sołtys kształtuje pozytywną opinię o wójcie w środowisku sołectwa i popiera wójta w wyborach samorządowych, informuje o problemach wsi co ułatwia podjęcie decyzji uwzględniających oczekiwania mieszkańców, kandyduje z komitetu wójta do rady gminy. W rewanżu, sołtys otrzymuje dostęp do informacji i gminnego budżetu, z którego finansuje się zadania realizowane w sołectwie. Relacje między sołtysem i wójtem mają charakter koleżeńsko-towarzyski.

Badania porównawcze w gminach województw lubelskiego oraz wielkopolskiego ujawniły wiele różnic o podłożu kulturowo-politycznym, w tym tradycji politycznej, poziomie urbanizacji obszarów wiejskich, typów gmin, kapitału społecznego oraz stosunku władz gminy do jednostek pomocniczych, które w dużej mierze determinują sposób funkcjonowania sołtysa w lokalnym systemie władzy.

Różnice międzyregionalne dotyczą wielu kwestii, w tym przede wszystkim roli zebrania wiejskiego. Większą aktywnością mierzoną frekwencją w wyborach sołtysa oraz rozstrzygania ważnych problemów lokalnych charakteryzują się sołectwa wielkopolskie, które częściej od sołectw lubelskich rozwiązują własne problemy zgłoszone przez mieszkańców podczas zebrania wiejskich widząc w tym własną korzyść materialną bądź symboliczną. Autor zauważa, że powodem tej szczególnej aktywności sołectw wielkopolskich jest ich wyższy poziom zamożności, która pozwala zaangażować prywatne środki finansowe w realizację zadań własnych. Mniejsza aktywność i efektywność sołectw lubelskich, wynika z faktu zajmowania się potrzebami nie należącymi do zadań własnych gminy i sołectwa, które nie mogą być wdrażane w praktyce co rozczarowuje uczestników zebrania wiejskich i zniechęca do aktywności. Większa aktywność zebrania wiejskich w województwie wielkopolskim jest związana z bogatszą gamą środków lokalnej komunikacji w tym Internetu oraz portali społecznościowych informujących o wydarzeniach. Różnice w znaczeniu i randze zebrania wiejskiego wynikają z utylitarnego charakteru uczestników zebrania w regionie lubelskim w stosunku do systematycznego udziału znaczącej części mieszkańców sołectw wielkopolskich.

Analizowane przez Autora funkcje zebrania wiejskich w sołectwach porównywanych województw wskazują na wyższy poziom kompetencji obywatelskich (samorządowych) i kapitału ludzkiego mieszkańców Wielkopolski w stosunku do Lubelszczyzny. Świadczy o tym zdolność do pozyskiwania zewnętrznych środków finansowych oraz wysoki poziom przedsiębiorczości wśród ogółu mieszkańców i sołtysów, którzy są gotowi brać osobistą i materialną odpowiedzialność za zwiększenie środków w ramach funduszu sołeckiego.

Różnice pomiędzy badanymi regionami dotyczą również charakterystyk sołtysa. Pierwszą z nich jest dominująca cecha postawy społecznej sołtysa. Na Lubelszczyźnie przeważają cechy wolicjonalne w tym pewność siebie i konfliktowość, w Wielkopolsce atrybuty kompetencyjne oraz wysoki poziom kapitału społecznego, który wpływa na aktywność społeczną i polityczną.

Relacje między sołtysem i wójtem na Lubelszczyźnie charakteryzują się bliższymi kontaktami oraz większym wpływem wójta na sprawy sołectwa oraz wybory sołtysa i rady gminy niż w Wielkopolsce. W lubelskim sołtysi częściej kandydują do rady gminy z list wyborczych wójta, w Wielkopolsce ponad trzykrotnie częściej sołtysi kandydowali do rady gminy z komitetu wyborczego opozycyjnego wobec wójta. Relacje towarzyskie i polityczne pomiędzy

sołtysami i wójtami w lubelskim obarczone są w większym stopniu ryzykiem zjawiska klientelizmu niż w Wielkopolsce.

Sołectwo jako jednostka pomocnicza z zebraniem wiejskim i sołtysem jest przedmiotem niskiego zainteresowania mieszkańców wsi. Zakres zadań przekazany do sołectwa oraz aktywność sołtysa decydują o aktywności jednostki pomocniczej oraz partycypacji obywatelskiej. Fasadowy charakter sołectwa, mały zakres zadań i ich marginalna rola przeważają o niskiej aktywności jednostki pomocniczej. Ponadto wpływ na aktywność sołectwa mają następujące zjawiska: spadek rolnictwa w gospodarce gminy, zmiany strukturalne w społecznościach wiejskich, zmiany kulturalno-świadomościowe, procesy urbanizacyjne tworzące nowe problemy, które nie mieszczą się w kompetencjach samorządowej gminy i jej jednostek pomocniczych.

2a. Ocena monografii

Monografia pt: *Sołectwa w lokalnym systemie władzy* stanowiąca podstawę osiągnięć naukowych cyklu publikacji w celu przeprowadzenia postępowania habilitacyjnego podejmuje ważny problem politologiczny dotyczący mikrosystemu władzy samorządowej jednostki pomocniczej jaką w warunkach gminy wiejskiej i miejsko-wiejskiej jest sołectwo. Reaktywacja samorządu lokalnego stworzyła warunki do upodmiotowienia społeczności lokalnych, które mogły w wyniku procesu decentralizacji władzy państwowej samodzielnie wykreować w drodze wyborów podmioty władzy i samodzielnie realizować zadania publiczne przekazane samorządowi terytorialnemu. Podstawowa jednostka samorządu terytorialnego – gmina została dodatkowo wyposażona w obligatoryjną jednostkę pomocniczą – sołectwo, która może przejmować za zgodą rady gminy zadania gminy w środowisku zamieszkania obywatela. Do realizacji tych zadań niezbędne jest powołanie organu uchwałodawczego jakim jest zebranie mieszkańców wsi stanowiące najbliższy obywatelowi instrument demokracji bezpośredniej oraz sołtys jako organ wykonawczy i rada sołecka będąca jego organem pomocniczym. Ponad 40. tysięczna liczba sołectw jako mikropolitycznych systemów władzy samorządowej stanowi potencjalnie ważny obszar penetracji naukowej, cieszący się od powstania samorządu terytorialnego do chwili obecnej niestety nikłym zainteresowaniem. Podjęcie problematyki sołectwa w lokalnej polityce przez dr Arkadiusza Ptaka uważam za trafne i potrzebne. Autor skoncentrował uwagę na trzech dziedzinach działalności sołectw. Pierwszej poświęconej zebraniu wiejskiemu jako instrumentu wdrażającemu w życie polityczne idei demokracji bezpośredniej, druga dotyczy rywalizacji wyborczej w sołectwach, trzeciej poświęconej relacjom między sołtysem a wójtem. Koncepcja pracy na którą się składa cel badań, zdefiniowanie problemu badawczego, sformułowanie hipotez badawczych, przyjęcie koncepcji teoretycznych i metodologii nie budzi zastrzeżeń z wyjątkiem braku metody systemowej co spowodowało zubożenie analizy systemu władzy lokalnej do trzech podmiotów: zebrania wiejskiego, sołtysa i wójta, pomijając otoczenie sołectwa w postaci gminy i innych sołectw

oraz podmiotów społeczeństwa obywatelskiego. Dużym walorem monografii jest wielość badań ankietowych, które w połączeniu z innymi metodami pozwoliły zgromadzić ciekawy i oryginalny materiał empiryczny wykorzystany do weryfikacji przyjętych hipotez. Niestety wyniki badań pokazują sołectwo z przewagą deficytów lokalnego systemu władzy w stosunku do wyższych standardów demokracji w gminie. Nie oznacza to braku pozytywnych cech w sołeckim systemie władzy, do których należy większa rotacja na stanowiskach sołtysa w związku ze skróceniem czasu sprawowania urzędu, większej feminizacji urzędu sołtysa w stosunku do wójta, wyższego poziomu indywidualnego kapitału społecznego sołtysów w stosunku do ogółu społeczności lokalnej, wpływu kultury politycznej na zachowania wyborcze i inne formy partycypacji obywatelskiej.

W pełni należy się zgodzić ze stanowiskiem Autora w zakończeniu pracy który pisze, że sołectwo wraz z zebraniem wiejskim i sołtysem poddawane jest krytyce, głównie w kontekście słabego zainteresowania mieszkańców tym szczeblem władzy. Poszukuje się z jednej strony głównych przyczyn takiego zjawiska, z drugiej nowych rozwiązań prawnych, które wzmacniałyby tę formę partycypacji obywatelskiej. Tam gdzie jednostki pomocnicze mają charakter fasadowy, zarówno w powierzanych im zadaniach, jak i skuteczności rozwiązywanych problemów zgłaszanych podczas zebrań wiejskich, aktywność obywatelska okazuje się mniejsza.

Pozytywnie oceniam walory niniejszej monografii, która stanowi ważny wkład merytoryczny w cyklu publikacji w postępowaniu habilitacyjnym dra Arkadiusza Ptaka.

Obok monografii elementem dorobku habilitacyjnego są cztery artykuły naukowe. Pierwszy z nich zatytułowany: *Wybory sołtysów i rad sołeckich. W poszukiwaniu prawideł rywalizacji wyborczej w organach pomocniczych samorządów gmin wiejskich w Polsce* stanowi próbę rekonstrukcji rywalizacji wyborczej w najniżej ulokowanych samorządowych wspólnotach lokalnych na podstawie studium przypadku jednej gminy. Autor zwrócił uwagę na brak „krajowego banku danych” dotyczących wyborów w sołectwach co stanowi trudność w dostępie do danych źródłowych rywalizacji wyborczej i uzasadnia prawomocność badań pilotażowych na poziomie jednej gminy. Studium przypadku gminy miejsko-wiejskiej składającej się z 28 sołectw pozwoliło zebrać materiał badawczy, który potwierdził słuszność zastosowanych narzędzi badawczych umożliwiając sformułowanie ostatecznych wniosków, które zostały wykorzystane w dalszych badaniach.

Drugi artykuł pt: *Jednostki pomocnicze gmin w strukturze władzy lokalnej w Polsce* jest poświęcony „asymetrycznej” pozycji politycznej zmarginalizowanego sołectwa wobec sołtysa, odgrywającego rolę ważnego aktora na lokalnej scenie politycznej. Autor doszukuje się przyczyn tego stanu rzeczy w minimalnych kompetencjach sołectwa, co ogranicza pozycję społeczną zebrania wiejskiego w rozwiązywaniu problemów i istotnie ogranicza

zainteresowania mieszkańców w tej formie partycypacji. Sołtys odpowiedzialny na realizację przypisanych mu zadań w tym organizowanie zebrania wiejskiego kontakty z władzami gminy i funkcje urzędnicze odgrywać może rolę lokalnego podmiotu polityki.

W artykule pt: *Sołtys na lokalnej scenie politycznej* dr A. Ptak nawiązuje do historycznej roli sołtysa w polskiej wsi, słabej legitymizacji sołectwa i jego fasadowego charakteru oraz funkcji sołtysa w mikropolitycznym systemie które podjął w poprzednim artykule, koncentrując swoją uwagę w niniejszym artykule na politycznej roli sołtysa. Autor zwraca uwagę na przywilej sołtysa jako osoby zaufania publicznego, która może budować swój kapitał polityczny w drodze rozwiązywania problemów sołectwa oraz kształtować opinie o innych ważnych aktorach lokalnej sceny politycznej. Badania prowadzą do wywodów o trudności zbudowania uniwersalnego modelu sołtysa w lokalnej polityce, który składa się z jednej strony z komponentów uniwersalnych oraz z drugiej strony cech osobowościowych sołtysa.

Czwarty artykuł zatytułowany: *Lokalna społeczność w procesie tworzenia funduszu sołeckiego* jest poświęcony znalezieniu odpowiedzi na pytanie dotyczące małego zainteresowania mieszkańców wsi na rzecz uchwalenia funduszu sołeckiego na realizację nowych potrzeb lokalnych stymulujących aktywność obywatelską. Podstawową przyczyną braku zainteresowania tworzeniem funduszu sołeckiego jest niechęć mieszkańców, którzy z powodu niekompetencji zgłaszają problemy nie mieszczące się we właściwościach sołectwa co ogranicza frekwencję w zebraniach. Udział kompetentnych obywateli w tworzeniu funduszu sołeckiego jest niewielki i dotyczy małych grup interesu publicznego (mały remont drogi, budowa boiska sportowego) co w takiej sytuacji fundusz sołecki może zostać skierowany na zdania wspierające budowanie kapitału społecznego oraz zdolności podmiotów trzeciego sektora do współpracy.

Zwiększenie aktywności społeczności lokalnej w działalności sołectwa należy upatrywać w zwiększeniu kompetencji jednostki pomocniczej oraz rozwoju lokalnego społeczeństwa obywatelskiego o wysokim poziomie kapitału społecznego.

Powyższy artykuł ma charakter deskryptywny oparty na wynikach badań pilotażowych i stanowi przyczynek do dalszych badań reprezentatywnych.

Cztery artykuły stanowiące integralną część osiągnięć naukowych w postępowaniu habilitacyjnym są związane merytorycznie z problematyką sołectw w lokalnym systemie władzy w Polsce na początku XXI wieku, metodologicznie i merytorycznie osadzone w nauce o polityce w dziedzinie nauk społecznych. Teksty podejmują problematykę sołectw jako sublokalnych systemów politycznych, w których zebrania mieszkańców wsi oraz udział w wyborach sołtysa i rady sołeckiej stanowią nie wykorzystaną okazję do bezpośredniego udziału obywateli w procesie podejmowania decyzji. Badacz

wykracza poza opisową funkcję nauki i poszukuje odpowiedzi na pytania dotyczące deficytu aktywności obywatelskiej.

Znikomy, rodzimy dorobek naukowy, teoretyczny i empiryczny poświęcony jednostce pomocniczej gminy, zmobilizował dra A. Ptaka do zorganizowania i przeprowadzenia szeregu badań o charakterze interdyscyplinarnych. Wykorzystał wątki wielu koncepcji: teorii klientelizmu i politycznego patronażu, teorie racjonalnego wyboru i teorię małych grup. Obserwacja bezpośrednia, analiza dokumentów, wywiady, ankiety, badania reprezentatywne i studium przypadku pozwoliły zdyskontować badania ilościowe i jakościowe spełniając wymagania funkcji ekspalacyjnej nauki, co w moim przekonaniu udało się Autorowi osiągnąć.

3. Pozostałe osiągnięcia naukowo-badawcze

Habilitant wskazuje pozostałe dziedziny zainteresowań naukowych wśród, których wymienia: wybory samorządowe, rolę samorządu terytorialnego w kontekście członkostwa Polski w Unii Europejskiej, tradycje samorządu terytorialnego w Polsce, realizacja wybranych zadań samorządu terytorialnego oraz ewolucja i perspektywy rozwoju samorządu terytorialnego.

W tej części dorobku mieści się monografia pt: *Rywalizacja polityczna w samorządach lokalnych. Studium wybranych gmin*, wyd. UAM Poznań-Kalisz 2011r. Celem pracy była analiza rywalizacji politycznej w 7. samorządach gminnych w warunkach proporcjonalnej ordynacji sprzyjającej partiom politycznym oraz zbadanie wskaźnika reelekcji burmistrzów w trzech edycjach bezpośrednich wyborów. Wyniki badań potwierdziły dominację komitetów lokalnych w wyborach we wsiach i małych miasteczkach oraz poparcie dla partii politycznych w większych miastach, w których czynnikiem wspierającym komitety partyjne, był fakt zgłaszania przez nie kandydatów na wójtów i burmistrzów, co stanowiło wartość dodaną dla ich pozycji w rywalizacji wyborczej. Poza monografią na dorobek w tym obszarze składa się 8 opublikowanych artykułów, po 4 w pracach zbiorowych oraz czasopismach. Jeden artykuł został opublikowany w języku angielskim w pracy zbiorowej angielskojęzycznej. Autor podkreśla wkład w badanie samorządowego prawa wyborczego, które wpływa na kształtowanie się lokalnych modeli podmiotów rywalizacji wyborczej.

Druga grupa pozostałych problemów badawczych jest poświęcona roli samorządu terytorialnego w procesie integracji Polski z Unią Europejską w okresie przedakcesyjnym oraz po wejściu naszego kraju UE. W tej części dorobku znajduje się 7 artykułów w pracach zbiorowych w tym 2 prace w języku angielskim. Wśród podjętych problemów znalazły się kwestie oceny polityki inwestycyjnej gmin po 10 latach obecności w UE, roli Komitetu Regionów w działalności na rzecz wdrażania Partnerstwa Wschodniego, uwarunkowań wspólnotowych i krajowych we wdrażaniu Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013 w Wielkopolsce, polityki unijnej wobec rewitalizacji polskich miast, miejsca i roli samorządu terytorialnego w

kontekście członkostwa Polski w UE, doświadczeń i przyszłości funduszy strukturalnych gmin wiejskich oraz likwidacja barier w dostępie do rynków pracy w kontekście akcesji Polski z Unią.

Kolejna część dorobku naukowego koncentruje się na problematyce historycznej samorządu w okresie międzywojennym. Otwiera ją 136. stronicowa monografia pt: *Samorząd miejski Pleszewa w okresie międzywojennym (1919 – 1939)* wydana przez Pleszewskie Towarzystwo Kulturalne i Muzeum Regionalne. Narracja historyczna przy zastosowaniu metody instytucjonalno-prawnej oraz komparatystycznej pozwoliły na rekonstrukcję procesu powstania instytucji samorządu terytorialnego, w warunkach odbudowy i konsolidacji instytucji państwa oraz lokalnej sceny politycznej dynamicznie zmieniającej w całym dwudziestoleciu odrodzonej Polski. W skład historycznego dorobku wchodzi również 3 artykuły w pracach zbiorowych, w tym praca współautorska z J. Babiakiem poświęcona samorządowi terytorialnemu w II RP, następnie *Wielkopolski samorząd okresu międzywojennego (1919-1939)* oraz *Lokalna scena polityczna w samorządzie miejskim województwa poznańskiego okresu międzywojennego (1919-1939). Studium przypadku*. Dorobek historycznej części zamyka artykuł opublikowany w „Dobrzyckich Studiach Ziemiańskich” artykuł pt: *Ziemiaństwo w międzywojennym Pleszewie. Rola, znaczenie i postawy*.

Czwarty obszar dorobku naukowego składający się z 7 artykułów opublikowanych w pracach zbiorowych dotyczy problemów wrażliwych oraz nowatorskich w działalności samorządu terytorialnego. Otwiera go artykuł pt: *Determinanty funkcjonowania organizacji pozarządowych w środowisku lokalnym. Studium przypadku* poświęcony czynnikom endogennym w procesie kształtowania społeczeństwa lokalnego. Tekst zatytułowany – *Samorządowe biblioteki publiczne w procesie transformacji systemowej* podejmuje kwestie roli i zadań bibliotek w warunkach wyzwań edukacyjnych, kulturalnych i informacyjno-technologicznych. Kolejne dwie prace są napisane w języku angielskim. Pierwsza z nich jest poświęcona konsekwencjom zmian w finansach publicznych dla jednostek samorządowych w Polsce, druga szansom europejskiego kryzysu dla publicznych i prywatnych podmiotów w samorządzie. Piąty artykuł jest poświęcony problemom rewitalizacji obszarów powojennych w przestrzeni miejskiej, kolejny uwarunkowaniom i barierom w realizacji zadań oświatowych przez samorządy w procesie transformacji ustrojowej. Ostatni tekst z grupy zadań samorządowych jest poświęcony zaspokajaniu zbiorowych potrzeb mieszkańców w obszarze gospodarki komunalnej przez samorząd gminny.

Ostatni obszar naukowej aktywności poświęcony zmianom i perspektywom rozwoju samorządu terytorialnego składa się z dwóch artykułów opublikowanych w czasopiśmie i jednym w pracy zbiorowej w czasopiśmie. Ten ostatni poświęcony jest władzy lokalnej w procesie transformacji systemowej.

Pierwszy z artykułów opublikowanych w czasopismach jest poświęcony ewolucji, roli i wnioskowi *de lege ferenda* samorządu terytorialnego w okresie transformacji w Polsce, drugi dotyczy rozważań na temat roli innowacji w rozwoju lokalnym.

W końcowej części sprawozdania z dorobku naukowego Habilitant wymienia dwie recenzje naukowe opublikowane w czasopismach, „Przeglądzie Politologicznym” oraz „Kronice Wielkopolski”.

4. Indeksy dorobku naukowego

4.a. Sumaryczny *impact factor* według listy Journal Citation Reports (JCR) – brak

4.b. Liczba cytowań publikacji według bazy Web of Science (WoS):

4.c. Liczba cytowań według bazy Harzing's Publish or Perish:

Citations: 8; Cites/year: 0.80; Cites/paper: 1.33; Cites/autor: 7.0.

4.d. Index Hirscha według bazy Web of Science (WoS):

Indeks Hirscha według bazy Harzing's Publish or Perish

h-index:2

5. Kierowanie międzynarodowymi i/lub krajowymi projektami badawczymi lub udział w takich projektach

Dr A. Ptak uczestniczył w realizacji trzech krajowych projektów badawczych:

a) *Wsparcie rozwoju obszarów wiejskich z funduszy UE w opinii wójtów i sołtysów* (2014) realizowany na zlecenie Fundacji Programów Pomocy dla Rolnictwa (FAPA) na rzecz Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Habilitant był kierownikiem projektu.

b) *Wydatki na usługi komunalne w strukturze wydatków mieszkańców gmin – ocena w układzie regionalnym*. (2014-2015) dr A. Ptak był członkiem zespołu badawczego Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie.

c) *Diagnoza jakości usług publicznych na Ziemi Pleszewskiej*, (2012-2014). Dr A. Ptak był koordynatorem ds. naukowo-badawczych w projekcie realizowanym ze środków Ministerstwa Rozwoju Regionalnego.

Udział w projektach realizowanych przez dra A. Ptaka oceniam pozytywnie. Obok funkcji diagnostycznej projekty miały walory prognostyczno-utilitytarne.

6. Wygłoszenie referatów na międzynarodowych i krajowych konferencjach tematycznych

Habilitant wymienia udział w 20 krajowych konferencjach, w tym 11 zorganizowanych przez UAM i 6. w innych uczelniach krajowych oraz w 3. seminariach.

7. Osiągnięcia dydaktyczne

Dr Arkadiusz Ptak na Wydziale Pedagogiczno-Artystycznym UAM na kierunku pedagogika prowadził następujące zajęcia dydaktyczne (wykłady i ćwiczenia): Instytucje polityczne RP, Podstawy politologii, Teoria problemów społecznych i polityka społeczna, Samorząd terytorialny, Formy pracy socjalnej, Podstawy prawne opieki i wychowania, Samorząd terytorialny w UE, Współczesne systemy polityczne, Wstęp do nauki o państwie i prawie oraz Współczesne doktryny polityczne i prawne.

Jako pracownik Zamiejscowego Wydziału Administracji Uniwersytetu Szczecińskiego na studiach pierwszego i drugiego stopnia, na kierunku administracja prowadził następujące zajęcia: Polityka społeczna, Organizacja i zarządzanie w administracji publicznej, Ustrój samorządu terytorialnego, Prawo samorządowe z elementami ochrony środowiska oraz Administracja w wybranych państwach. Dr A. Ptak prowadził zajęcia dydaktyczne z 15 przedmiotów.

8. Osiągnięcia w zakresie popularyzowania nauki

Dr A. Ptak jest od 2001 roku członkiem redakcji „Rocznika Pleszewskiego”. W ciągu 15 lat w Rocznikach zostało opublikowanych ponad 230 artykułów naukowych i popularno-naukowych, których autorzy tworzą grupę lokalnych pasjonatów historii Pleszewa. Habilitant jest autorem dwóch artykułów opublikowanych w Roczniku. Ponadto jest współautorem dwóch unikatowych publikacji książkowych. Dr A. Ptak jest jednym z inicjatorów badań interdyscyplinarnych nad historią i współczesnością Pleszewa, przeprowadził również wykład dla słuchaczy Uniwersytetu Trzeciego Wieku, wziął udział w debacie „Czy społecznicy zmieniają świat?” oraz zorganizował konferencję popularno-naukową poświęconą 25. rocznicy reaktywowania samorządu gminnego w Pleszewie.

9. Staże w zagranicznych ośrodkach naukowych

Habilitant nie wykazał żadnego stażu krajowego i zagranicznego w ośrodkach naukowych lub akademickich.

10. Osiągnięcia organizacyjne

Dr A. Ptak zorganizował 2 konferencje popularno-naukowe dotyczące 20 rocznicy reaktywowania samorządu terytorialnego oraz konferencje pt: *Innowacje społeczne jako element strategii rozwoju województwa wielkopolskiego w kontekście polityki UE oraz ONZ* zorganizowana wspólnie przez ONZ Global Compact w Polsce oraz Miasto i Gmina Pleszew. Wśród osiągnięć organizacyjnych Habilitant wymienia kompetencje i umiejętności organizacyjne jako urzędnika kierującego i nadzorującego działalność jednostek organizacyjnych gminy, w których pracuje ok. 500 osób. Posiada również

doświadczenie i umiejętności tworzenia dokumentów planistycznych i strategicznych gminy oraz przekształcenia systemu gminnej oświaty.

Dr A. Ptak jest członkiem dwóch towarzystw naukowych (PTNP oraz Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk) oraz trzech stowarzyszeń lokalnych, pełniąc w nich kierownicze funkcje w tym prezesa zarządu oraz członkiem rady programowej Uniwersytetu Trzeciego Wieku.

Wśród wymienionych osiągnięć organizacyjnych mamy do czynienia z deficytem doświadczeń w sferze nauki i zarządzania jednostkami szkolnictwa wyższego.

Konkluzja

Dorobek naukowy dra Arkadiusza Ptaka po uzyskaniu stopnia naukowego doktora składa się z 3 monografii, 9 artykułów opublikowanych w czasopismach, w tym 1 w języku angielskim, 24 rozdziałów w pracach zbiorowych, w tym 6 w języku angielskim. Ponadto Habilitant posiada w dorobku 2 monografie popularno-naukowe oraz ponad 250 artykułów publicystycznych wydrukowanych w czasopismach lokalnych. Znaczący pod względem ilościowym dorobek naukowy dra A. Ptaka spełnia kryteria jakościowe uprawniające do postępowania habilitacyjnego w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie nauki o polityce.

Problematyka badawcza wybrana przez dra A. Ptaka dotycząca sołectwa – mikrolokalnego systemu politycznego stanowiąca część składową samorządowej gminy należy do dziedziny nauk o polityce. Obszar badawczy dotyczący funkcjonowania zebrania wiejskiego jako instrumentu demokracji bezpośredniej, rywalizacji wyborczej o urząd sołtysa i rady sołeckiej oraz roli społecznej i politycznej sołtysa i jego relacji z wójtem należą do dziedziny pojęć i zjawisk politologicznych. Jeśli do tego dodamy deficyt literatury przedmiotu poświęconych sołectwu to stwierdzimy ważność badań przeprowadzonych i opublikowanych przez Habilitanta.

Dorobek naukowy dra Ptaka stanowiący podstawę postępowania habilitacyjnego składający się przede wszystkim z monografii wiodącej oraz czterech artykułów stanowi zintegrowaną całość a niektóre wątki w monografii „konsumujące” fragmenty artykułów nie zagrażają jej oryginalności.

Szkielet teoretyczno-metodologiczny publikacji stanowiących osiągnięcie naukowe jest poprawnie skonstruowany, chociaż na co zwróciłem uwagę w pierwszej części oceny dorobku, można mieć pretensje o pewne braki oraz różnice ocen. Zastosowane propozycje koncepcji teoretycznych oraz metody i techniki badawcze, badania własne oraz analiza dokumentów i danych statystycznych pozwoliły na zastosowanie ilościowych i jakościowych metod, co w warunkach braku różnych banków danych stanowi dużą barierę, którą Habilitant pokonał.

Wyniki badań wniosły do nauki o polityce wiedzę o lokalnych, kulturowo-politycznych, kompetencyjnych, społeczno – demograficznych oraz

regionalnych uwarunkowaniach kondycji i funkcjonowania demokracji lokalnej w sołectwach.

Poza dorobkiem stanowiącym osiągnięcie naukowe oraz pozostałymi osiągnięciami naukowymi na wyróżniającą ocenę zasługuje popularyzacja i promocja nauki. Na pozytywną ocenę zasługuje udział w krajowych konferencjach, uczestnictwo w programach i projektach badawczych w tym kierowanie nimi, osiągnięcia dydaktyczne, ekspertyzy na zamówienia instytucji publicznych, recenzowanie publikacji w czasopismach naukowych oraz projektów krajowych.

Biorąc pod uwagę bogaty w sensie ilościowym i jakościowym dorobek naukowy Habilitanta ze szczególnym uwzględnieniem publikacji wchodzących w skład osiągnięcia naukowego pt: *Rola sołectw w lokalnym systemie władzy w Polsce na początku XXI wieku* oraz informację o osiągnięciach dydaktycznych, współpracy naukowej i popularyzacji nauki na podstawie ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. Nr 65, poz.595 ze zmianami) stawiam wniosek o dopuszczenie dra Arkadiusza Ptaka do dalszych etapów przewodu habilitacyjnego.

M. Sowa